

DE ZEE

Ik draai de groep, die tientallen meters verderop ongeduldig op me staat te wachten, de rug toe. Onder begeleiding van een gids ben ik aan het wadlopen, iets wat ik vaker heb gedaan, en deze keer heb ik helaas een groepje mensen getroffen dat haast heeft en er een wedstrijd van lijkt te willen maken om zo snel mogelijk van Ameland naar het vasteland, naar het dorp Holwerd te lopen.

Het is weliswaar eb, maar het water staat nog hoog, te hoog eigenlijk, omdat de groep ongeduldig was en het wad op wilde. Nu is het meer waden door water dan wadlopen. Ik ben steeds de laatste van de groep, maar ik laat me niet opjagen. Het is een mooie zondagavond in juli en ik ben hier om van het wad te genieten: van de oneindige leegte, de stilte – op het gekrijs van een enkele zeemeeuw na – en de weidsheid. Het water weerspiegelt de lucht, waardoor ze lijken te versmelten en ik heel even niet meer weet wat boven of onder is.

Keltische heiligen noemen een plek zoals dit ‘een dunne plek’: een plek in de tijd waar de ruimte tussen hemel en aarde steeds kleiner wordt en het heilige en het wereldlijke

elkaar lijken te ontmoeten. Alsof er geen barrière is tussen hemel en aarde.

Ik sluit mijn ogen en ik voel de zonnestralen mijn gezicht verwarmen. Ik haal een paar keer diep adem en ik ruik die bekende, doordringende geur van donkere, blauwgrijze modder: het slik. Vandaag heb ik schoenen aan om door de klei te kunnen waden. Bij iedere stap zuigt het slik zich om mijn schoen en enkel heen en ik moet moeite doen om die weer los te trekken. Het is alsof het wad me niet wil laten gaan. Zodra ik mijn voet bevrijd heb, neemt het slik haar oorspronkelijke vorm weer aan, veert het terug, alsof er niets is gebeurd. Mijn benen zitten onder de drek. Ik baal van de schoenen. Ik ben vaker op het wad en kies er dan voor om op blote voeten te gaan. Er is niks fijner dan de smurrie tussen je tenen door te voelen glijden. Tijdens een tentoonstelling in het Keramiekmuseum Prinsessehof in Leeuwarden zag ik ooit een werk van videokunstenaar Lotte Middendorp, waarin ze één probeert te worden met het wad door op te gaan in de klei. Ze wentelt, draait en kronkelt haar blote lijf over de bodem van de zee, klauwt met haar vingers in de aarde en smeert die in dikke lagen over haar huid en haar haren. Ik was jaloers. Ik durf niet verder dan mijn voeten, de verhalen indachtig over mensen die gered moesten worden omdat ze vast kwamen te zitten. Ooit heeft iemand me verteld dat de klei van de Waddenzee perfect, zo niet het beste, is voor het maken van keramiek.

Ik heb me ook een keer laten vertellen dat de Chinezen vijf elementen kennen: water, vuur, hout, aarde en metaal. Wij, de bewoners van deze streek, de Waddenzeekust, ken-

nen een zesde element, namelijk het slik. Slik is taai, zwaar en vruchtbaar, maar ook vloeibaar. Het voegt zich, maakt ruimte als je erop gaat staan, om je vervolgens te omarmen, te omsluiten. Het is alsof er een enorme kracht aan je zuigt. Het dwingt je tot vertragen. Tot stilstand zelfs.

Hoe stijver de klei, hoe stijver de mensen, wordt er gezegd. De klei houdt je aan de grond gekluisterd en zorgt ervoor dat je niet met je hoofd in de wolken gaat lopen.

In de verte zie ik de restanten van paaltjes die slikwerkers decennia geleden in het slik hebben geslagen. Mijn opa, Dorus Terpstra, was een van hen. Hij won land terug van zee. Thuis, in mijn woonkamer, staat zo'n paal, meegenomen na een wandeling op het wad. Ik mag graag denken dat mijn pake die in het wad heeft geslagen.

Lopen op de bodem van de zee voelt enigszins surreëel, want: de mens hoort hier niet. Net zoals we niet in de lucht thuishoren, of op de Himalaya en andere, kilometershoge bergen. Op die plekken zijn we slechts tijdelijk, als gasten. Ik vraag me af of dat gevoel ook de haast van de groep veroorzaakt: we weten dat het zeewater er weer aankomt en moeten aan de overkant, de vaste wal, zijn voordat dit gebeurt.

Eenmaal aangekomen bij de pier spoelen we onze bemodderde benen af in de opslagruimte die zich achter restaurant Land- en Zeezicht bevindt, waar een lange, metalen wasbak staat. We pellen de natte, vieze kleding van onze lichamen. Mijn oom Bart, die ook mee is, net als mijn vader, is bevriend met de eigenaar en heeft geregeld dat we

daar gebruik van mogen maken. Hij is een Holwerder en getrouwd met een zus van mijn moeder, Bettie. Zij heeft hier jarenlang de wc's schoongemaakt. Mijn vader is geboren en getogen in Hallum.

Tussen Hallum en Holwerd ligt het panorama van mijn jeugd. Als kind kwam ik vaak bij tante Bettie, die ik beschouw als mijn tweede moeder. Ik groeide op met haar dochter Antje, mijn nichtje, zoals ook onze moeders met elkaar waren opgegroeid. Ze is een jaar jonger dan ik, net zoals Bettie een jaar jonger is dan mijn moeder. Antje is vernoemd naar mijn beppe van moederskant, net als ik trouwens. Ik logeerde regelmatig bij mijn tante. Dan zwierven Antje en ik door Holwerd, in wollen truien, gebreid door onze moeders, die kriebelden als een gek, zij in het blauw en ik in het rood, of net andersom, lieten de honden van de burens uit, gingen op bezoek bij haar opa en oma van vaderskant, aten ons misselijk aan M&M's of gingen met de bus naar Dokkum om te winkelen. Antje woont nu met haar man op Ameland en werkt bij rederij Doeksen, die de veerdienst tussen Holwerd en Ameland verzorgt.

De route die we op het wad volgen, en die de veerboot dagelijks maakt, lijkt symbolisch voor de relatie tussen Ameland en Holwerd. Het eiland en het dorp zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een eeuw geleden was Ameland arm en Holwerd rijk. Nu is het andersom: Holwerd is arm en Ameland is rijk. Het waren Holwerders die het toerisme naar het eiland hebben gebracht en daarmee, onbedoeld, de aanzet hebben gegeven tot hun eigen ondergang.

Aan de relatie tussen Ameland en Holwerd kun je nog een derde partner toevoegen, namelijk die van de Waddenzee. Het is een ingewikkelde driehoeksverhouding. Ze hebben elkaar gevormd: zee, dorp en eiland. Als de zee er niet was geweest, had het dorp niet bestaan. Als het dorp niet had bestaan, zou het eiland er heel anders uit hebben gezien. De dynamiek, gevangen tussen de drie hoeken, verandert voortdurend. Het is er een van geven en nemen, van angst en hoop, van toekomst en verleden, maar vooral een van afhankelijkheid. Als de een meer neemt, heeft dat consequenties voor de ander. Als de een meer geeft, heeft dat gevolgen voor de ander. Ze kunnen niet zonder elkaar en het is altijd een zoeken naar een breekbaar evenwicht. Zoals voor alle driehoeksverhoudingen geldt, is er altijd iemand die aan het kortste eind trekt. Voorlopig lijkt dat Holwerd te zijn.

Per jaar rijden bijna een half miljoen toeristen Holwerd voorbij, dat ze letterlijk rechts laten liggen. Ze geven hun euro's vervolgens uit in de strandtenten en winkelstraten van het Waddeneiland; de Holwerder economie plukt er geen graankorrel van mee. Zonde, want net als veel dorpen in Friesland heeft ook Holwerd te maken met krimp. Werkgelegenheid trekt naar de steden met de werknemers die volgen. Gevolg: oplopende werkloosheid en versobering van leefbaarheid, zorg en welzijn. Woningen zijn onverkoopbaar en ook de jeugd vertrekt. Zo is het aantal inwoners van Holwerd gekrompen van 2000 naar minder dan 1600 en de krimp zet door. Holwerd dreigt een spookdorp te worden. Wat voor Holwerd geldt, geldt trouwens net zo goed voor veel andere dorpen in Friesland en de rest van Nederland.

Vier mannen – een van hen is mijn neef Marco Verbeek – bedachten een plan om het tij te keren: een gat in de zeedijk maken om zo de verbinding tussen de Waddenzee en het achterland te herstellen door het creëren van een groot meer. Theo Broersma, Hessel Hiddema en Jan Zijlstra zijn de andere drie. De mannen, of de vier boeren zoals ze zichzelf noemen, zijn al meer dan een decennium met het ambitieuze plan bezig. Het is een burgerinitiatief, een project van onderop, en niet ‘van boven’ opgelegd door de overheden. Het is een poging het dorp en het omringende gebied weer nieuw leven in te blazen.

Lang geleden lag Holwerd direct aan zee. Aan de monding van de Middellzee, om precies te zijn, een zeearm die ver landinwaarts liep, tot voorbij Bolsward, en die de kop van Friesland verdeelde in de gebieden Wester- en Oostergo. De uitgestrekte zeekleivlakten die bij eb droog lagen en alleen bij vloed overstroomden zorgden ervoor dat de bewoners zich, ongeveer vanaf 600 voor Christus, op de hoger gelegen kwelder- of oeverwallen vestigden. Ook Holwerd lag op zo’n oeverwal. De plaatsnaam verwijst waarschijnlijk naar een bewoonde hoogte (‘werd’, en in het Fries: ‘wert’) in een kuil of laagte (‘hol’), mogelijk een uitholling in het land, die al dan niet moerassig was.

Het aantal overstromingen nam door stijging van de zeespiegel toe en om veilig te kunnen wonen, verhoogden de bewoners hun woonplaatsen met mest, klei, plaggen en afval. Sommige van die terpen bleven langdurig bewoond en werden alsmaar hoger. Andere werden na enige tijd ver-

laten en raakten soms geheel bedekt door de verder opslibbende kwelder (een begroeid gebied dat bij hoogwater onder zout water komt te staan. Het slib dat door het water wordt meegevoerd slaat neer op de kwelders, waardoor ze in de hoogte groeien; dit heet opslibbing. Kwelders vormen een overgang tussen zee en land. Tegenwoordig liggen ze buitendijks). De exemplaren die plaats boden aan slechts één boerderij worden huisterpen genoemd. Afzonderlijke huisterpen vergroeiden soms met elkaar en zo ontstonden er grotere nederzettingen. De ronde terp met een radiaire kavelstructuur is het meest bekend geworden. Daarop liepen de perceelgrenzen als de spaken van een wiel van het oorspronkelijk lege midden naar de randen. Op het middelpunt werd later vaak de kerk gebouwd. Akkerland bevond zich ook op de verhogingen, terwijl wei- en hooilanden zich buiten de ring of aan de voet van de terp bevonden.

Vanaf 500 voor Christus ontstonden zo geleidelijk de eerste nederzettingen als Hijum, Hallum, Marrum, Ferwerd, Blija en Holwerd en aan de Middellzee Leeuwarden, Jelsum, Cornjum en Stiens. Terpen als deze liggen langs de hele Waddenkust van West-Europa. In Friesland en Groningen – waar ze ‘wierden’ genoemd worden – zijn het er ongeveer 1200. De terp van Hegebeintum, een dorpje dat tussen Hallum en Holwerd in ligt, is met bijna negen meter de hoogste van ons land, en ook een van de oudste: uit opgravingen blijkt dat de terp er vijf eeuwen voor onze jaartelling al was. Later, zo’n 1000 na Christus, werden de eerste dijken aangelegd en ontstonden de eerste polders.

De geschiedenis van Holwerd in relatie tot de zee laat zich het beste omschrijven als het verhaal van twee geliefden die steeds verder uit elkaar drijven. De zee bracht Holwerd groei en welvaart, maar diezelfde zee, met in haar kielzog honderden doden en vele hectares verdronken land, zou het proces omkeren. In 1570 vond in Nederland een alles-verwoestende Allerheiligenvloed plaats, een watersnood-ramp waarbij meer dan 20.000 doden vielen te betreuren en waarbij minstens 3000 Friezen omkwamen.

In Holwerd en omgeving was de noodzaak voor weer een nieuwe dijk (de eerste was in de twaalfde eeuw aangelegd) duidelijk, deze keer vijf meter hoog. Halverwege de vorige eeuw bleek dat ook deze dijk niet meer betrouwbaar was door de zeespiegelstijging. Na 1986 werd van Holwerd tot Zwarte Haan een nieuwe dijk neergelegd. De Friese bevolking kon weer schuilen achter een veilige wal van maar liefst negen meter hoog.

Een gat in de zeedijk maken, zoals het project Holwerd aan Zee wil, is on-Nederlands. In de rest van de wereld staat Nederland bekend om haar strijd tegen het water. Dijken horen, net als tulpen, molens en klompen, tot ons nationale erfgoed. We zijn er zo goed in geworden dat we sinds de veertiende eeuw maar liefst achttien procent van de zee hebben teruggedrongen en daar land van hebben gemaakt. We hebben de natuur naar onze hand gezet, zoals dat dan zo mooi heet. Maar de natuur laat zich niet dwingen. Niet alleen natuurrampen als overstromingen maken dat pijnlijk duidelijk, in dat ene, desastreuze moment. Er zijn ook andere rampen, die zich langzamer voltrekken, niet direct

zichtbaar zijn, zoals de gestage achteruitgang van Holwerd. Door het dorp af te snijden van haar levensader, de zee, stierf het langzaam af.

Holwerd aan Zee wil, met behulp van de zee en de klei, het gebied opnieuw leven inblazen. Ik hoop dat het door gaat, dat Friesland eindelijk eens de moed heeft om het anders te doen, om het heft in eigen hand te nemen, om eens en voor altijd het calimerocomplex van ons af te schudden, om Friesland op de kaart te zetten. Dit is onze kans om iets groots neer te zetten. Van onderop. Niet van bovenaf. Ruimte geven, want dat is er hier zoveel, daar staat Friesland om bekend.